

MULTATULI'S

„Gebed van den Onwetende”

met aantekeningen voorzien
:: door Th. FAMULUS ::

4^{de} DRUK



NAAML. VENN. DE R. K. BOEKCENTRALE
AMSTERDAM
1916

Multatuli's

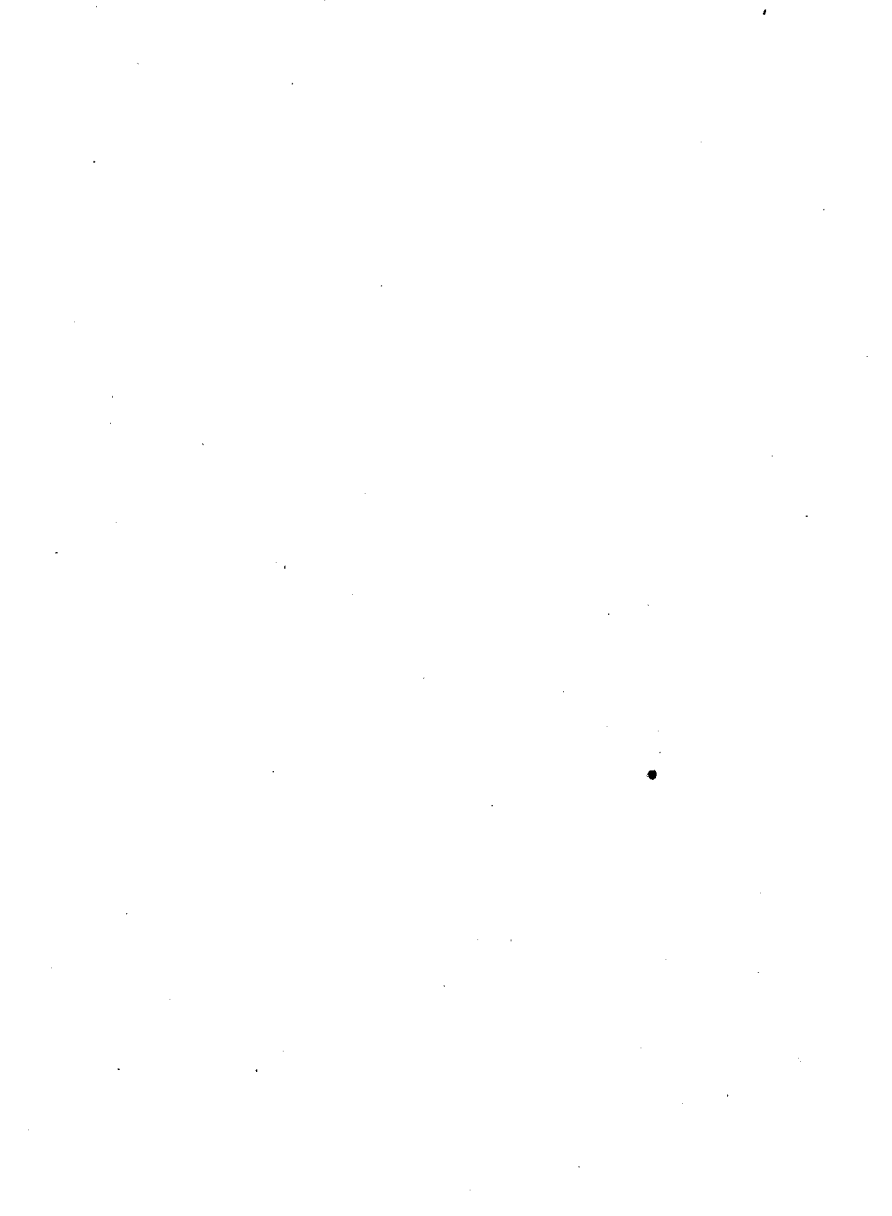
„Gebed van den Onwetende”

met aantekeningen voorzien door TH. FAMULUS

4e druk



NA'AML. VENN. DE R. K. BOEKCENTRALE
AMSTERDAM 1916



gemoedsrust. Of het was uit bezorgdheid om ook anderen aan die gemoedsrust deelachtig te maken, ofwel uit verlangen om zelf nog een beetje méér gerust te worden — want naarmate méér menschen niet in God gelooven, wordt de overtuiging, zeggen we liever de hoop, dat God niet bestaat, grooter — we durven het niet uitmaken, maar zeker is 't, dat men aan Multatuli's „Gebed" een groote verspreiding heeft bezorgd.

Men heeft er redevoeringen en voordrachten over gehouden. Men heeft het verkrijgbaar gesteld voor den geringen prijs van slechts één cent. Wat meer is, en wat bijzonder voor godloochnaars heel wat zeggen wil, men heeft het zelfs gratis verspreid, men heeft het in brievenbussen en onder deuren gestoken. Bijna iedereen kent dan ook tegenwoordig Multatuli's „Gebed van den Onwetende".

In dat „Gebed" heeft Multatuli beproefd in populairen vorm het bewijs te leveren voor het niet bestaan van God of minstens voor 't goed recht der godloochnarij.

En hij heeft zijn betoog in zeer pakkenden vorm gegoten. Multatuli speelt in dit gedicht — want het zijn verzen — den ongelukkigen, den hopeloozen vorscher en twijfelaar. Hij klaagt en jammert, dat hij toch zoo gezocht heeft naar God, zoozeer gehijgd heeft om Hem te kennen, zoo vurig tot Hem heeft gesmeekt. Hij verlangde God te dienen, niet om loon of uit vrees, maar uit loutere liefde, als een kind zijn vader. Alles te

vergeefs. God bleef altijd doof. Hij wilde zich nooit openbaren, gelijk Multatuli dat verkoos. Vandaar de conclusie: er is geen God. Immers als God bestond, kon Hij onmogelijk een braven man als Multatuli zoo vergeefs laten kermen.

Hier hebt ge tevens den hoofdinhoud van het „gedicht”: Ik, Multatuli, weet niet, dat God bestaat, dus bestaat Hij niet.

Multatuli speelt in dit „gedicht” zijn rol zòò goed, dat hij zijn minder benulligen lezer overbluft en hem door middel zijner zeggingsgave de enorme feilen zijner bewijsvoering heelemaal over het hoofd doet zien. Honderden, niet alleen uit de onontwikkelde volksklasse, blijven het „gedicht” ondanks alles mooi vinden, ofschoon het als betoog een paskwil is en ook als gedicht niet deugt; want voor echte poëzie is een allereerste vereischte, dat het gevoel waar zij; maar het gevoel van dit stuk is zoo valsch mogelijk. Het is louter comedie.

Laten we, om dit aan te toonen, den „dichter” op den voet volgen en zijn „gedicht” in zijn geheel nagaan.

* * *

„Ik weet niet, of wij zijn geschapen met een doel,
Of maar bij toeval dáár zijn. Ook niet of een God,
Of... goden zich vermaken met ons leed, en schimpen
Op de onvolkomenheid van ons bestaan. — Als dit zoo waar,
Zou 't vreeselijk zijn! Aan wien de schuld,
Dat zwakken zwak zijn, zieken krank en dommen dom?”

Dus Multatuli weet niet, of we zijn geschapen of slechts bij toeval dáár zijn. Met andere woor-

den: hij weet niet, of er een God is of niet; want, als we zijn geschapen, kan dit alleen door een God geschied zijn. Alleen een God kan scheppen, dat is: iets maken uit niets. Met deze woorden had Multatuli eigenlijk kunnen volstaan. Wat hij verder in de boven-aangehaalde regels zegt, is totaal overbodig, het is nuttelooze omhaal van woorden. Zoo is vooreerst bij de woorden: „ik weet niet of wij zijn geschapen”, dat „met 'n doel” overbodig; want, daar we alleen door een God kunnen geschapen zijn, en God noodzakelijk een oneindig volmaakte Geest is, spreekt het van zelf, dat, *als* we geschapen zijn, deze schepping onmogelijk zonder doel kan geschied wezen. Doelloos werken alleen gekken.

Ook wat Multatuli verder zegt, doet totaal niets ter zake en is pure onzin. Hij beweert niet te weten, of een God of goden zich vermaken met ons leed en schimpen op de onvolkomenheid van ons bestaan. Als dit zoo ware, zegt hij, zou 't vreeselijk zijn. Aan wien de schuld, dat zwakken zwak zijn, zieken krank en dommen dom?

Nu is vooreerst al die veronderstelling van meerdere goden onzinnig. Een God, die geen opperheer is van alles, is geen God. Een God kan evenmin iemand naast als iemand boven zich hebben.

Van *meerdere* goden, die zich vermaken met ons leed en schimpen op de onvolkomenheid van ons bestaan, kan dus al vast heelemaal geen quaestie zijn. Van een *enkelen* God echter evenmin. Im-

mers, gelijk Multatuli zelf in het vervolg van zijn „gedicht” zegt, moet God, als Hij bestaat, noodzakelijk goed zijn. Hiermede is vanzelf de mogelijkheid uitgesloten, dat ooit een God zich met ons leed zou kunnen vermaken of op de onvolkomenheid van ons bestaan schimpen; want als God er *is*, kan Hij 't niet, omdat Hij dan vanzelf goed moet zijn; en als Hij er *niet* is, kan Hij 't natuurlijk óók niet, omdat men zich bezwaarlijk kan vermaken of ook kan schimpen, als men heelemaal niet bestaat. De uitroep van Multatuli, dat het vreeselijk zou zijn, als inderdaad een God of goden zich zouden vermaken met ons leed of op de onvolkomenheid van ons bestaan schimpen, is dus eveneens heelemaal overbodig. Die geldt een totaal onmogelijke veronderstelling, waarmede het dwaasheid is zich bezig te houden. Ook de reden: „aan wien de schuld”, enz., die Multatuli er als toelichting van die „vreeselijkheid” bijvoegt, heeft derhalve evenmin eenigen zin. Zij is bovendien nog om een andere reden misplaatst, omdat het nl. volstrekt niet waar is, dat zwakken, kranken en dommen nooit door eigen schuld zwak, krank en dom zijn; de schuld van zwakte, krankheid en domheid ligt zeer dikwijls bij de zwakken, kranken en dommen zelf.

Van de boven aangehaalde regels blijft dus niets anders over, waarmede het nog eenigszins de moeite waard is zich bezig te houden, dan deze ééne zinsnede: „ik weet niet of wij zijn

geschapen of slechts bij toeval dáár zijn." Met andere woorden: ik weet niet of er een God is of niet. Deze uitspraak is bepaaldelijk dáárom merkwaardig, dat Multatuli ze tot grondslag maakt van geheel zijn redeneering en er ten slotte de conclusie uittrekt: „er is geen God." Overigens is ze even onzinnig als de rest.

„Ik weet niet, of we zijn geschapen of slechts bij toeval dáár zijn!" Zijn die woorden Multatuli ernst? Is het voor hem werkelijk een vraag, of wij, menschenlijke individuen, met verstand en rede begaafd, misschien bij toeval zijn ontstaan, dat wil met andere woorden zeggen: misschien wel *niet* door een verstand in het leven zijn geroepen? Maar kan dan iets ontstaan zonder oorzaak en zonder voldoende oorzaak? En meent Multatuli nu werkelijk, dat de wonderbare en ingewikkelde structuur van ons lichaam, die alle werken van menschenlijk vernuft ver in de schaduw stelt, mogelijk alleen zou te danken zijn aan de domme stof, m.a.w. dat de domme stof *op zichzelf* voor die wonderbare structuur een voldoende oorzaak zou kunnen zijn? Meent hij werkelijk, dat de verstandelooze stofdeeltjes het wonderbaar saamgestelde organisme van het menschenlijk lichaam zoo maar op eigen gelegenheid hebben opgebouwd en zonder afwijking in ontelbare individuen *blijven* opbouwen? Meent hij werkelijk, dat ons verstand mogelijk zijn oorsprong dankt aan iets wat zelf *geen* verstand heeft?

Klinkklare onzin! Wat Multatuli als vraag opzet, is geen vraag. Voor iemand, die zijn verstand gebruikt en uit zijn oogen kijkt, is hier geen sprake van „ik weet niet.” Neen, als ik nadenk, als ik mijn verstand normaal laat werken, weet ik, en weet ik met volstrekte zekerheid, dat wij ons bestaan danken aan een verstandelijke kracht, aan een verstandelijk wezen, dus: dat wij *niet* bij toeval dáár zijn.

* *
*

Thans komt Multatuli aan zijn eigenlijk betoog, zijn pleidooi voor de godloochenarij, waarin hij tracht te bewijzen, dat we God zonder schuld en met groote gerustheid kunnen loochenen, ja, dat het zelfs redelijk en plichtmatig is zulks te doen.

Om deze fameuze bewijsvoering klaar te krijgen zet hij een reeks stellingen op, de een nog dwazer dan de andere. Zijn eerste stelling is, dat wanneer we gemaakt zijn met een doel en dat doel niet bereiken, de blaam hiervan niet op het maaksel, niet op ons valt, maar op God, op den Maker, om 't even of men dien Maker Zeus, Jupiter, Jehova, Djäu of Baäl noemt.

Hij had die dwaze stelling reeds voorbereid met de vraag, die wij hierboven besproken hebben: „Aan wien de schuld, dat zwakken zwak zijn?” enz. M.a.w.: al zou het ook verkeerd zijn: dat wij God loochenen, dan komt die verkeerdheid in ieder geval nooit op onze rekening, maar alleen op rekening van God.

„Wanneer wij zijn gemaakt met opzet, met 'n doel,
En door onze onvolkomenheid dat niet bereiken....
Dan valt de blaam van al 't verkeerde... op ons niet,
Op 't maaksel niet.... maar op den Maker... Noem hem Zeus
Of Jupiter, Jehova, Baäl, Djäu.... Om het even.”

We merken al aanstonds op, dat het volstrekt niet om 't even is, of men God als Jupiter, Jehova, Baäl of Djäu betitelt. Jupiter en Baäl alsook Djäu zijn zóó vreemde Heeren, dat ze volstrekt niet op één lijn kunnen gesteld worden met Jehova, dat is met den eenigen waren God.

Wat nu de bewering van Multatuli betreft, dat, wanneer we ons doel niet bereiken, de blaam hiervan op den Maker valt, alsof nooit een zedelijk vergrijp — dus ook niet de godloochenarij — op rekening kon komen van den mensch — deze bewering is ten eenenmale valsch; want gesteld eens, dat de Maker tot zijn maaksel zegt: „Ik wil dat ge uw doel *vrij* zult bereiken. Ik geef u daarom een vrijen wil, tevens stel ik alle middelen ter uwer beschikking om tot Uw doel te komen. Met uw vrijen wil kunt gij van die middelen een voldoende, ja, desnoods een overvloedig gebruik maken.” Gesteld nu verder, dat het schepsel dien vrijen wil misbruikt, de middelen om zijn doel te bereiken versmaadt, ze althans niet voldoende aanwendt en zoo *niet* tot zijn doel komt, aan wien dan de schuld?

Aan den Maker of aan het Maaksel? Een ieder, die zijn verstand gebruikt, zal zeggen: aan het

Maaksel. God heeft immers het volste recht, te bepalen, dat Zijne schepselen Hem vrij zullen dienen en het in hunne keuze te laten, Hem dienst te schenken of dienst te weigeren? Als het schepsel nu het laatste kiest, draagt niet God, maar het schepsel de verantwoording, God schonk het vermogen, maar het schepsel misbruikte dit. God schonk de middelen, maar het schepsel versmaadde die.

Hiermede ligt de eerste stelling van Multatuli al omver.

Op deze eerste stelling laat hij een tweede volgen, die, althans in zijn mond, mogelijk nog dwazer is. Als God bestaat, zoo beweert Multatuli, moet Hij goed zijn en vergeven, dat wij Hem niet kennen. Hiermede geeft hij een tweede reden waarom wij God volgens hem gerust kunnen loochenen. God zal, als Hij wellicht bestaat, het wel vergeven dat we Hem loochenen. M.a.w. de godloochenarij is niet gevaarlijk, men speelt er geen hoog spel mee.

„Hij is er niet of Hij moet goed zijn en vergeven,
Dat wij Hem niet begrijpen.”

Even verder echter zegt Multatuli, dat wanneer slechts één mensch God niet kent, het laster is te gelooven in dien God. M.a.w.: als slechts één mensch God niet kent, bestaat God niet.

Maar, hoe kan er dan in 's hemelsnaam ooit quaestie zijn, dat God aan iemand, die Hem niet kent, vergiffenis schenkt?

Als God, wanneer slechts één mensch Hem niet

kent, heelemaal niet bestaat, hoe zou Hij dan dat niet kennen ooit aan iemand kunnen vergeven? Doch ook afgezien van deze contradictie, is Multatuli's bewering onzinnig. Zou God, die ons geschapen heeft voor zichzelf, het zoo maar moeten billijken, dat zijn schepsel Hem tegen beter weten in niet *wil* erkennen en zijn bestaan loochent? Dat zou een mooie goedheid zijn! Dat we God niet *begrijpen*, zal Hij ons gaarne vergeven, maar daar gaat het niet over en dat vordert God ook niet van ons; doch, dat wij Hem tegen beter weten in loochenen, Hem niet willen *kennen*, kan God niet ongestraft laten, of Hij zou niet rechtvaardig en dus ook geen God wezen. Multatuli wart heel handig dat „kennen” en „begrijpen” dooreen.

De derde stelling van Multatuli is, dat het schooner en redelijker is, God te loochenen dan in God te gelooven.

Deze enorme bewering bewijst hij als volgt: Het is een feit, dat er menschen zijn, die God niet kennen. Om er maar één te noemen, Multatuli zelf. Diezelfde menschen zouden echter zoo gaarne zeker weten, dat God bestaat, zij roepen en hijgen om zekerheid. Als voorbeeld kan alweer Multatuli dienen. Maar God zwijgt, Hij antwoordt niet op Multatuli's gehijg. Hij blijft stom. Duidelijk bewijs, dat er geen God is; want bestond er een God, dan zou Hij wreed zijn, immers een Vader, die zijn kind vergeefs

laat roepen, handelt wreed; en een wreede God is tegenspraak. Werpt men hiertegen op, dat er toch velen zijn, die beweren God wèl te kennen, dan antwoordt Multatuli, dat baat *mij* niet, *ik* ken Hem niet. Zou God dus bestaan, dan was Hij onrechtvaardig, want dan zou Hij 't eene kind vóór 't andere trekken. Kortom, als er een God bestond, had Hij zich zóó moeten openbaren, dat niemand twifelen kon, maar dat een ieder zei: ik voel Hem, ken Hem, versta Hem. Dit is echter niet geschied, dus: bestaat God niet. Zoolang slechts *één* mensch God niet kent, zoolang is 't laster in het bestaan van God te gelooven. Wij gelooven, dat we op die wijze den zin van de redeneering, welke Multatuli in de volgende regelen ten beste geeft, hoed hebben weergegeven ja ze eer versterkt dan verzwakt hebben. Hooren we thans den „dichter” zelven.

't Stond aan Hem,
 Zich te openbaren, en dit deed Hij niet! Had Hij 't gedaan.
 Hij hadde 't zoo gedaan, dat niemand twiflen kon
 Dat ieder zeide: ik voel Hem, ken Hem, versta Hem.
 Wat and'ren nu beweren van dien God te weten,
 Baat mij niet. Ik versta Hem niet. Ik vraag waarom
 Hij zich aan anderen openbaarde, en niet aan mij?
 Is 't ééne kind den vader méér nabij dan 't andere?
 Zoolang één menschenzoon dien God niet kent,
 Zoolang is 't laster te gelooven aan dien God.
 't Kind, dat vergeefs den Vader aanroept, doet geen kwaad.
 De Vader, die vergeefs zijn kind laat roepen, handelt wreed,
 En schooner is 't geloof: daar is geen vader,
 Dan dat Hij doof zou wezen voor z'n kind."

Nu is deze geheele redeneering louter kippespraak. De stelling, waarop feitelijk de geheele bewijsvoering rust, en waarmede het geheele betoog staat of valt, is deze: Als God zich openbaart, moet Hij dit zóó doen, dat niemand twijfelen kan, maar dat een ieder zegt: ik voel Hem, ken Hem, versta Hem. Met andere woorden: het is ongerijmd aan te nemen, dat God door zijn schepselen *vrij* wil gekend worden. Of wellicht nog juister: God mist het recht zich zóó te openbaren, dat Zijne schepselen Hem kunnen kennen, als zij willen, maar ook, als zij *niet* willen en door eigen schuld hun verstand misbruiken, Hem kunnen loochenen.

Maar deze stelling bevat een groote ongerijmdheid. Zou soms het schepsel het recht hebben aan zijn Schepper voor te schrijven: zóó zult Ge U openbaren? Als Ge U niet openbaart, zooals ik dat verkies, erken ik U niet? Is God dan niet de volstrekte oorzaak van alles? Is Hij dus over Zijn schepsel niet in den meest absoluten zin Heer en Meester? Heeft Hij derhalve niet het volste recht, zich te openbaren gelijk Hem goeddunkt en gelijk Hij het in Zijn oneindige wijsheid het beste acht?

Welnu, God *heeft* zich zóó geopenbaard. Hij deed het duidelijk. Hij deed het overvloedig. Iedereen, die zijn verstand wil gebruiken, kan inzien, dat God er is, ja, moet het inzien. God heeft zich op natuurlijke wijze geopenbaard door de

zichtbare schepping. God heeft zich bovendien op bovennatuurlijke wijze geopenbaard. En Hij heeft het feit dier bovennatuurlijke openbaring zóó klaarblijkelijk gemaakt, dat een ieder, die wil, het kan erkennen ¹⁾. Maar God dringt zijne openbaring niet op. Hij wil vrij gekend, vrij gediend zijn. Als nu iemand, gelijk Multatuli, met die openbaring niet tevreden is en met heel veel lawaai een andere vordert, een andere dan het God behaagd heeft te geven, dan laat God zoo iemand stil schreeuwen. Dit strijdt volstrekt niet met zijn vaderliefde.

Zoo laat iedere verstandige vader of moeder een ondeugend kind schreeuwen, dat, terwijl het volop eten heeft, toch drenst om nog meer of om iets anders. Reeds deze eenvoudige waarheid werpt het geheele betoog van Multatuli omver en daarin vindt men een voldoende antwoord op alle onzinige beweringen, die hij verder in de boven aangehaalde regelen debiteert. „Het stond aan God”, zoo beweert Multatuli, „zich te openbaren”, „maar Hij deed het niet.” Antwoord: Dit deed God wèl, maar het beliefde Multatuli niet, naar Gods openbaring te luisteren. Hij vraagt: waarom God zich aan anderen openbaarde en niet aan hem? Antwoord: God openbaart zich aan allen,

¹⁾ Wie dit nader bewezen wil zien, kan o.a. lezen: Heeft God werkelijk tot de menschen gesproken? of: Het Feit der Openbaring door Th. Famulus.

die zien willen. Als Multatuli inderdaad, gelijk hij beweert, God niet kent, ligt dit eenvoudig aan hem zelf, omdat hij God niet *wil* kennen.

Multatuli vraagt verder:

„Is 't eene kind den vader meer nabij dan 't andere?”

Antwoord: Zeker. Dit wordt alleen reeds daar-door genoegzaam verklaard, dat de kinderen een vrijen wil hebben en zij 't in hun keuze hebben, den Vader nabij te komen of van hem verwijderd te blijven. Overigens is God volkomen vrij aan den ééne meer te geven dan aan den andere, mits Hij maar aan een ieder de voldoende mid-delen geeft om Hem te kennen.

„'t Kind — heethet verder — dat vergeefs zijn vader aanroept, Doet geen kwaad.”

Antwoord: Dat ligt er aan. Een kind, dat on-redelijk roept, dat schreeuwt om iets, wat er reeds lang is, kortom zijn vader onredelijke en brutale eischen stelt, doet wel terdege kwaad.

„Een vader, die vergeefs zijn kind laat roepen, handelt wreed.”

Met onderscheid. Een vader, die zwijgt op een dwaas en onredelijk geroep, handelt niet wreed, maar heel wijs.

„En schooner is 't geloof: daar is geen vader,
Dan dat hij doof zou wezen voor zijn kind.”

Dat kan wel, maar dat gaat in ieder geval niet op voor een vader, die zijn kind laat roepen om een openbaring, die er al is; m. a. w. doof blijft voor onredelijke eischen.

Men ziet het, 't betoog van Multatuli heeft niet veel om het lijf. Trouwens, de „dichter en wijsgeer” schijnt zelf niet veel vertrouwen te hebben in het klemmende van zijn bewijsvoering, want onmiddellijk na de boven aangehaalde regelen gaat hij voort als volgt:

„Misschien zijn we eenmaal wijzer. Eens misschien Zien we in, dat Hij er is, dat Hij ons gadesloeg,
En dat Z'n zwijgen oorzaak had en grond. Welnu,
Zoodra we 't weten is de tijd van loven daar,
Maar eerder niet... thans niet. 'tZou God verdrieten,
Te ontwaren dat we Hem aanbaden zonder grond.
En dwaasheid is 't, de donkere onwetendheid van heden
Te willen helder maken met een licht dat nog niet schijnt.”

Misschien zijn we eenmaal wijzer! Multatuli zegt dus m.a.w., dat misschien zijn heele redeneering van straks niet opgaat. Maar waarom dan boven zoo boud opgezet: „Zoolang één mensch dien God niet kent, zoolang is 't laster te gelooven in dien God!” En nu heet het: „Misschien zijn we eenmaal wijzer!” Kom, laten we maar liever nu reeds wijzer zijn. Erkennen we, dat we nu reeds zeker weten, althans zeker *kunnen* weten, als we willen. Reeds de stem onzer menschelijke rede zegt ons met groote duidelijkheid: er is een God, aan Wien wij alles danken, wat we hebben en zijn. En dan hebben we nog de bovennatuurlijke openbaring. Er is dus volstrekt niet enkel duistere onwetendheid. Het licht schijnt reeds. Alleen voor hem, die vrijwillig de oogen sluit, schijnt het niet.

Multatuli heeft hiermede zijn betoog voor het niet bestaan van God voleind, maar hij gaat voort het goed recht der godlooehenarij te bepleiten, althans der practische godlooehenarij. Hij heeft reeds beweerd, dat het onze schuld niet is, als wij God looehenen. Vervolgens, dat de godlooehenarij niet gevaarlijk is: daar God, zoo Hij al mocht bestaan, ze ons moet vergeven. Vervolgens, dat ze redelijk is, omdat God zich niet geopenbaard heeft; ja, dat het schooner is God te looehenen dan in Hem te gelooven. Verder dat het God verdrieten zou, als we Hem aanbaden. In aansluiting hieraan beweert hij thans, dat het, gesteld ook, dat God bestaat, in ieder geval *dwaas* is Hem te dienen. Want, als God dienst begeerd had, zou Hij wel geopenbaard hebben, *hoe* Hij gediend wil zijn. Maar dit heeft Hij niet gedaan. Nu zou 't ongerijmd wezen, dat God dienst van ons verwachtte, terwijl Hij ons omtrent de wijze hoe, in 't onzekere had gelaten.

„Hem dienen? Dwaasheid! Had Hij dienst begeerd,
 Hij hadde ons geopenbaard op welke wijs,
 En ongerijmd is 't als Hij van den mensch verwacht
 Aanbidding, dienst en lof... terwijl Hij zelf,
 Omtrent de wijze hoe, ons in 't onzekere liet.
 Wanneer wij God niet dienen naar zijn zin,
 Dan is het zijn schuld, zijn schuld, en onze schuld is 't niet.

Met hoe groote beslistheid Multatuli hier ook weder zijne beweringen oppert, hebben ze niettemin hoegenaamd niets om 't lijf. Het antwoord

is heel eenvoudig. Vooreerst *heeft* God geopenbaard, hoe Hij gediend wil worden, maar ten tweede, al had Hij zulks ook niet gedaan, dan rustte op ons nog de plicht Hem op een of andere wijze eer te brengen. Onze menschelijke rede ziet duidelijk in, dat God er is, dat Hij de bron is van alle goed. Welnu, reeds dit inzicht onze menschelijke rede legt ons de verplichting op, die weldoende oorzaak van ons bestaan hulde en eer te bewijzen. Het ware derhalve volstrekt niet ongerijmd, gelijk Multatuli beweert, dat God dienst van ons zou eischen, ook als Hij ons omtrent de wijze hoe niets uitdrukkelijks had geopenbaard. God had de bepaling van de wijze om Hem te dienen, heel goed aan de menschelijke vrijheid kunnen overlaten, en de menschelijke vrijheid had dan heel goed een dienst kunnen vinden, die naar Gods zin geweest ware. Maar God heeft ons behalve den algemeenen plicht om Hem te dienen, plicht, dien wij reeds door het natuurlijk licht onzer rede kennen, bovendien ook geopenbaard, welken specialen dienst Hij van ons eischt. Hij deed zulks door middel zijner bovennatuurlijke openbaring. Wanneer wij derhalve God niet dienen naar Zijn zin, is zulks wel degelijk *onze* schuld, ja onze schuld en niet de schuld van God.

* * *

Multatuli heeft nog meer pijlen op zijn boog. Hij heeft den verschrikkelijksten tot het laatste bewaard.

Wij hoorden hem reeds beweren, dat het godsgeloof dwaas en onredelijk is, ja, dat het laster is in een God te gelooven; thans zal hij gaan bewijzen, dat het godsgeloof het toppunt van boosheid is, omdat het zelfs het goede tot iets kwaads maakt. Erger kan het wel niet. Als Multatuli deze bewijsvoering klaar speelt, heeft hij inderdaad zijn pleidooi voor de godloochenarij glansrijk gewonnen.

De „groote wijsgeer” leidt zijn „betoog” in met eene opwerping in den vorm van een vraag. „Intusschen (zoo laat Multatuli zich opwerpen) tot we wijzer zijn is goed en kwaad dan één?”

Dat wil in gewoon Hollandsch zeggen: Maar zeg eens, als ge geen God aanneemt, is er dan nog wel onderscheid tusschen goed en kwaad?

En Multatuli antwoordt:

„Ik zie niet in, waartoe een God ons dient in 't scheiden Van 't booze en 't goede. Integendeel! Wie 't goede doet Opdat een God hem loonen zou, maakt juist daardoor Het goede tot iets kwaads, tot handel. — En wie 't booze vliedt Uit vrees voor de ongenade van dien God is ... laf.”

Ge beweert — zoo wil Multatuli met de zooeven aangehaalde regelen zeggen — dat er zonder God geen onderscheid is tusschen goed en kwaad? Welnu, ik beweer, dat de loochening van God het onderscheid tusschen goed en kwaad volstrekt niet wegneemt, want ik, Multatuli, zie niet in — en dat zegt wat — waartoe een God ons dient in het scheiden van het goede en het booze. Wat

meer is, ik beweer juist het tegendeel. Ik beweer, dat juist het godsgeloof het onderscheid tusschen goed en kwaad wegneemt; want het geloof in God maakt *alles* tot kwaad, zelfs het goed.

Dat is kort en bondig en tegelijk verpletterend. Althans als 't waar is. Maar nu het bewijs! Het bewijs? Dat hebben we al gehad. Het moet zitten in de zooeven aangehaalde magere regeltjes:

„Wie 't goede doet,
Opdat een God hem loonen zou, maakt juist dáárdoor
Het goede tot iets kwaads, tot handel, en wie het kwade
Vliedt uit vrees voor de ongenade van dien God . . . is laf.”

Och arme! Moest daar nu zooveel bombari voor gemaakt worden? Het is werkelijk méér dan miserabel.

Die 't goede doet, opdat een God hem loonen zou, maakt juist daardoor het goede tot iets kwaads, tot handel! Volgens Multatuli schijnt dus „handel” en „kwaad” precies een en dezelfde zaak te zijn. Dat is een kwaad vers voor de Joden. Maar veronderstel eens, dat Multatuli gelijk had. Veronderstel, dat werkelijk de hoop op belooning het goede tot iets kwaads maakte, dan doet het *godsgeloof* zulks toch nog niet; want als men Gods bestaan erkent, behoeft men Hem immers niet noodzakelijk uit hooop op loon te dienen? Men kan het immers ook uit *liefde* doen? Multatuli zegt het, nota bene, een weinig verder zelf;

„Ik wou zoo graag
Uw wil doen, niet uit vrees voor straf, uit hoop op loon,
Maar zooals het kind den wil zijns vaders doet . . . uit liefde.”

Hiermee werpt Multatuli zelf zijn stelling reeds omver. Doch gesteld nu eens, dat men God noodzakelijk zou moeten dienen uit hoop op belooning, dan maakte dit nog het goede niet tot kwaad, want wat kwaad is er in gelegen, dat men een belooning tracht te verkrijgen? Maar dat is eigenbelang, zal iemand zeggen. Zonder twijfel. Maar is dan alle eigenbelang per se verkeerd? Mag men dan zijn geluk niet meer zoeken?

Wat is dat voor een zedenleer? Hoort het streven naar geluk dan niet tot het wezen van de menschelijke natuur? Zijn wij zelfs niet *verplicht* ons waarachtig geluk na te streven?

Hoe nu zou iets, wat tot onze natuur behoort en voor ons een dure plicht is, zondig kunnen zijn? Dwaasheid. Alleen het *ongeregeld* eigenbelang, het ongeregeld streven naar geluk is zonde, als men zijn waarachtig geluk versmaadt om een nietswaardig genot na te jagen. Maar als we het loon zoeken, dat *God* ons belooft, dan zoeken we het hoogste goed, het hoogste geluk, het einddoel van ons bestaan. Want dat loon is niets anders dan God zelf. Wil men het nu, wanneer iemand dat geluk najaagt, „handel” noemen, ons wel, maar dan bewijst dit een keer te meer, dat „handel” en „kwaad”, die Multatuli in de boven aangehaalde regelen voor 't gemak maar vereenzelvigt, geheel onderscheiden dingen zijn; want de „handel”, waarvan hier sprake is, heeft met kwaad niets uitstaande, maar staat er lijnrecht tegenover.

Wat blijft er over van Multatuli's bewering, dat het geloof het goede tot kwaad maakt? Niets. Althans louter onzin, zij sluit zich waardig aan bij de rest van zijn beweringen en is er de waardige bekroning van. Wel verre, dat het godsgeloof het goede tot kwaad maakt, en aldus het onderscheid tusschen goed en kwaad opheft, is juist God de eigenlijke, de volmaakte, en in verschillende gevallen de eenig absoluut zekere norma voor de onderscheiding van goed en kwaad. Ziet Multatuli niet in, dat het gezag van een oneindige wijsheid en goedheid een allerzekerste maatstaf is om het goede van het kwade te onderscheiden? Wat meer is: met de loochening van God valt de eigenlijke grondslag van alle zedelijkheid weg. Of Multatuli dit, gelijk hij beweert, niet inzien, doet aan de waarheid dezer stelling niets af, het bewijst slechts zijn verregaande verblindheid. Immers, waar geen wetgever is, is ook geen wet, en waar geen wet is, is geen overtreding, en waar geen wetsovertreding is, is ook geen kwaad. Als er geen God bestaat, is iedereen ten slotte zijn eigen baas. Iedereen kan dan eigenlijk doen, wat hij wil. Hij heeft zelf het recht te beslissen, wat goed en kwaad is. Wat nu belet den mensch zonder God zijn eigenbelang tot eenig richtsnoer te kiezen? Hoe beantwoordt de groote wijsgeer Multatuli deze quaestie? Hij beantwoordt ze niet en zou er moeilijk een behoorlijk antwoord op vinden. Bij

gebrek aan argumenten zoekt de „wijsgeer” nu zijn kracht in razen. Na de boven aangehaalde erbarmelijke regelen krijgt de „dichter” het plotseling op zijn zenuwen en declameert:

„Ik ken u niet o God! Ik riep U aan, ik zocht,
 Iksmeekte om antwoord, en... Gij zweegt. Ik wou zoo graag
 Uw wil doen... niet uit vrees voor straf, uit hoop op loon,
 Maar zooals het kind den wil zijns vaders doet... uit liefde.
 Gij zweegt... en altijd zweegt Ge,
 En ik dool rond en hijg
 Naar 't uur, waarop ik weten zal dat Gij bestaat.”

Dit zegt Multatuli, die geheel zijn leven met God en godsdienst heeft gespot, die Gods zedenwet met voeten heeft getreden, die reeds in dit beruchte „Gebet” blijk geeft van den bittersten Godshaat. Neen, Multatuli, God zweeg niet. Hij heeft gesproken, luide en duidelijk gesproken en Hij spreekt nog. Maar gij wildet niet luisteren. God heeft zich duidelijk genoeg geopenbaard en op natuurlijke en op bovennatuurlijke wijze. Gij had slechts uw verstand te gebruiken, om het feit dier openbaring te erkennen. Maar dat wildet ge niet. Ge hebt u nooit de moeite gegeven van een ernstig en onbevooroordeeld onderzoek. Daarenboven hebt ge door uw onzedelijk leven den zin voor het goddelijke in u afgestompt.

Als ge de stem van Gods erbarming niet verstaan hebt, wijt het dan aan u zelve, maar niet aan God. Al uw zuchten en hijgen is louter comedie en ondragelijke aanstellerij.

Multatuli gaat voort:

„Dan zal ik vragen: „Vader, waarom nu voor 't eerst
 Uw kind getoond, dat 't een vader had,
 En niet alleen stond in den strijd,
 Den zwaren strijd voor „Menschelijkheid en Recht.”
 Of waart ge er zeker van, dat ik uw wil zou doen
 Ook zonder dien te kennen? Dat ik, onbewust
 Van uw bestaan, U dienen zou zooals Ge wilt gediend zijn?
 Zou 't waar zijn . . . ?
 Antwoord vader! als Ge dáár zijt! Blijf niet stom
 Op 't bloedig afgeperste L a m m a S a b a c h t a n i.”

Dus: als Multatuli zal weten, dat God bestaat, dan zal zijn eerste werk zijn, God voor zijn rechterstoel te dagen en de oneindige Majesteit een soort rechterlijk verhoor te doen ondergaan. Terwijl de heele schepping luide spreekt van den Schepper, terwijl God zich duidelijk geopenbaard heeft als onzen Vader, zal Multatuli vragen, alsof hij nog nooit van God hadde gehoord: „Vader, waarom nu voor 't eerst uw kind getoond, dat 't een Vader had, en niet alleen stond in den strijd, den zwaren strijd voor „Menschelijkheid en Recht?” — Wat Multatuli bedoelt met dien „zwaren strijd voor Menschelijkheid en Recht” is moeilijk uit te maken; de „dichter” zou misschien zelf moeite hebben, om die dikke woorden te verklaren.

Maar Multatuli's requisitoir is nog niet ten einde, hij heeft nog meer vragen te stellen. Hij zal o.a. vragen, of God wel zeker was, dat hij, Multatuli, Gods wil zou doen, ook zonder dien te kennen,

of dat hij, onbewust van Gods bestaan, God toch zou dienen gelijk God gediend wil zijn.

Natuurlijk luidt het antwoord hier ontkennend. Is 't wonder, dat de oneindige Wijsheid tot zulke onbenullige vragen het zwijgen doet?

Multatuli eindigt de boven aangehaalde tirade met de volgende veelbeteekenende regelen:

„Zoo kermt de onwetende aan zijn zelf gekozen kruis,
En kruipt van pijn en jammert dat hem dorst.”

Juist gezegd: De „Onwetende” heeft zich door zijn vrijwillige onwetendheid zelf zijn kruis gekozen en gemaakt. Hij heeft zich dan ook zijn kermen, zijn kruipen van pijn, zijn jammeren, dat hem dorst, ook als 't geen comedie is, zelf te wijten.

* *
*

Wij zijn gekomen aan de slotstroof van 't gedicht, zij luidt:

„De wijze — hij die wèl weet, wèl God kent — bespot den
dwaas
En reikt hem gal en jubelt: Hoor, hij roept zijn vader!
En prevelt: Dank o Heer: dat ik niet ben als hij...
En zingt een psalm. Wel zalig hij die in der boozen raad
Niet zit, en niet op 't vuile pad des zondaars gaat...
De wijze... sluipt ter beurze en schachert integralen.
De vader zwijgt... O God... Er is geen God!”

Dat wij, die wèl weten, wèl God kennen, hen, die vrijwillig voor het licht der menschelijke rede hun oogen sluiten en God durven loochenen, „dwazen” noemen, is waar, al bespotten wij hen niet en reiken hun geen gal, tenzij wellicht de

gal onzer billijke verontwaardiging. Maar het is toch waarlijk al te dwaas, te beweren, dat wij met het oog op zulke lieden, die uit al hun macht hun hemelschen Vader loochenen en hoonen, zouden beweren: „Hoort, hij roept zijn Vader.” Niet minder zot is de voorstelling, dat allen, die in God gelooven, ter beurze sluipen om integralen te schacheren.

Hebben niet millioenen en nog eens millioenen voor hun God alles opgeofferd, bezittingen, aardsche eer, bloedverwanten, ja zelfs hun bloed en leven? Legt de welbegrepen dienst van God niet voortdurend de zwaarste offers op? En durft een stofvergoder gelijk Multatuli, wiens hoogste ideaal niets anders is dan aardsch genot of hoogstens wat vergankelijke roem, niettemin insinueeren, dat het hun, die in God gelooven, slechts om geld te doen is?

Genoeg. Na den zooeven genoemden onzin krijgt men nu in eens weer: „De Vader zwijgt” en dan tot besluit: „O God, er is geen God.”

Over de ongerijmdheid dezer conclusie hebben we reeds het onze gezegd. We sluiten met hetgeen wij in den aanvang zeiden: dat het „Gebet van den Onwetende” als betoog een paskwil is. Ook als „gedicht” is het een onding. Zulke ploertentaal tegenover het hoogste en heiligste, kan niet anders dan doodend werken op het schoonheidsgevoel.

Toch heeft het stuk waarde. Het teekent naar het leven de zotte warrelingen, die er omgaan in het hoofd van de godloochenaars; het krank-

zinnig malen van zulk slag van lieden geeft het naar de natuur weder.

In dien zin is het een heerlijke toelichting van het psalmvers:

„De dwaas zegt in zijn hart: er is geen God.”

Impr. serv. serv.

A. BEUKERS, Congr. Ss. Red.

Sup. prov.

AMSTEL., die 9 Aug. 1916.

EVULGETUR.

DR. H. v. AARSEN.

Cesor Deput^s.

AMSTEL., hac 6 Augⁱ. 1916.



ELECTRISCHE
DRUKKERIJ
'T KASTEEL
VAN AEMSTEL